

Az önmagán munkálkodó alkimista

Szmadám György: *Quodlibet*

Budapest, MMA Kiadó, 2023, 200 oldal

Szmadám György *Quodlibet* című albuma a képzőművész hetvenötödik születésnapját köszöntő azonos című vigadóbeli tárlat könyvbe rendezése. A Szegő György megnyitóbeszédével és Fábián László tanulmányával induló kötet száznegyven oldalas, tizenegy fejezetre tagolt képanyag (*Házioltárok, Pléhkrisztusok, Hommage-ok, Nagyszüleim fiatalkora és a háború, Egy természetbúvár gyűjteményei és apokrif lények, Madarak, Bestiárium, Afrikai remniszcenciák, A Tarot útja, A dilettánsok dicsérete, Jövőképek*) segítségével tekinti át az ötvenéves művészpályát, reprezentatív összefoglalását adva életművének.

Szmadám György (1947) sokoldalú alkotó. Tekintetjük az utolsó polihisztorok egyikének: képzőművész, kiállítások kurátora, képzőművészeti műsorok szerkesztője és vezetője, író, természetbúvár, Afrika-kutató. Talán e sokoldalú érdeklődésből, egyéni életútból is fakad, hogy az életmű besorolhatatlan, semmilyen irányzathoz nem köthető, ám mindig önazonos. Így mi sem jellemezhetné jobban Szmadám művészetét, mint egy Szegő Györgytől vett idézet: „Önfeledten bolyong, kalandozik a valós és képzeletbeli tájakon. Legtöbbször a madarakkal szárnyal – múltból felderengő, távoli korok és eljövendő idők között, messzi idegenben és itthoni tájakon, legyőzve tér és idő korlátait. S végül – a madarakat keresve, önmagát megelve – mindig hazatalál.”

Gyerekkori betegsége miatt Szmadám György letett a képzőművészeti pályáról, és a természettudományok felé fordult. Érettségi után a Madártani Intézetbe kerülve ismerkedik meg az ornitológia alapjaival (megfigyelés, te-repmunka, preparálás). Azóta is szenvedélyes madarász. Tehát nem véletlen, hogy a madár magánmitológiájának és művészetének egyik alapmotívuma. Ennek köszönhető, hogy a Jankovics Marcellel és Hoppál Mihállyal közösen jegyzett *Jelképtár* (1990) „madár” címszavát is ő írta. E minden kultúrában kitüntetett szerepet kapó és sokféle jelentéssel bíró szárnyas lények Szmadám alkotásain is sokrétűen jelennek meg. Kezdve az élethű, sokszor kínai, japán fametszeteket idéző madárábrázolásoktól (*Hajnal*

a Nakurutónál, Hóesésben, Tizennégy daru, Bakcsó)¹ a jelképerejű installációkon (*A fogoly*) vagy dobozmunkákon (*Bagoly Szent György*) át a szürrealisztikus szimbolista ábrázolásokig (*Madármaszkos önarckép*). Sőt, a *Kazuár* című képen Fábián László megállapítása szerint az élethű leképezés helyett a geometrikus formákra egyszerűsített madáralakzat a művész logója is lehetne. A madármotívum kitüntetett szerepét jelzi Szmadám életművében, hogy Fábián László bevezető tanulmányának *A szárnyaló madár becses allegóriája* címet adta, ahol is külön fejezetben elemzi madárábrázolásait.²

Vaszko Erzsébet festőművész jóvoltából találkozok Paul Klee művészetével, akinek nonfiguratív alkotásai felszabadító erővel hatottak rá. Fábián Lászlót idézve, ekkor fogalmazódik meg benne: „a képzőművészet nem kézügyesség, hanem meditációs gondolat”. Majd az Állatkertben a nagyragadozók főápolójaként tevékenykedve ismerkedik meg a Deák László, Kecskeméti Kálmán, Lisziák Elek és Orvos András alapította No. 1. csoporttal, akik a Képzőművészeti Főiskola hallgatóiként rendszeresen bejártak az Állatkertbe rajzolni. A rövid életű, 1969 és 1971 között működő csoportnak tagja lehetett bárki, aki nem jutott hivatalos kiállítási lehetőséghez. A részvétel egyetlen feltétele az volt, hogy a kiállítók az általuk legjobbnak ítélt művel szerepeljenek. Innen származik a csoport neve is. Szmadám, hogy maga is kiállítási lehetőséghez jusson, 1971-ben tárlatot szervezett a csoportnak az Állatkert oroszlánbarlangjánál. Ez a kiállítás vezetett végül a csoport felbomlásához. Egyrészt a kiállítást az Állatkert igazgatója zsúriztette, a zsűri Kovásznai György képeit nem engedte kiállítani. Ezért Kecskeméti és Lisziák visszavonták műveiket. Így az ez évben megrendezett, és a csoport életében utolsónak számító szentendrei kiállításukon már nem mindenki szerepelt az alapítók közül. De a zsűri által engedélyezett művekből megnyílt tárlat sem volt hosszú életű. Aczél György látogatása után a tárlatot rögtön bezárták, és az Állatkert vezetése komoly retorziókban részesült. A 70-es, 80-as években Szmadám

¹ A *Csip-csip, csóka* kezdetű gyerekmondókából ismerős vakvarjú.

² Az alfejezet címe: *Szubjektív interruptus. Madarat tollamról... kísérlet egy Szmadám-kép megértésére*, e szójáték Szmadám György Kocsis

Tiborral készített tizenkét részes televíziós sorozatának címével egyezik: *Madarat tolláról* (2002–2003)

Szemadám
György,
I. mágus |
Egy alkímista
festő műhelyében,
évszám nélkül
Fotó:
Alapfy László
© MMA Kiadó

György továbbra sem tartozott a hivatalos művészeti élet-hez, annak határmezsgyéjén helyezkedett el. Rendszeres résztvevője és szervezője happeningeknek és performanszoknak, többek közt Galántai György balatonboglári kápolna-kiállításainak, amelyeket a politikai hatalom, mint minden avantgárd törekvést, rendszerellenes provokációnak tekintve néha megtűrt, de legtöbbször tiltott.

Az Állatkertben töltött évek alatt nemcsak a kortárs avantgárd művészekhez, mozgalmakhoz került közel, hanem a nagyragadozók és Afrika iránti, már gyermekkorában felébredő vonzalma is erősödött. Erről az *Ötévesen a Dzsungel könyvéről* című műve tanúskodik, amelyből kiderül, kedvenc szereplője a regény negatív hőseként ábrázolt Sir Kán, a tigris volt. Már akkor megragadta e nagyragadozó szépsége, amely több művében is szerepet kapott, mint például a *Nahar emléke*, amellyel Széchenyi Zsigmond indiai útinaplójának tigrise előtt tiszteleg, vagy az „...éjszakánk sötétjében sárga láng...”, melynek címében William Blake *Tigris* című versének emblematisz sorára játszik rá.³ A 90-es évektől már lehetősége volt eljutni Afrikába. Kilenc alkalommal járt eddig a fekete kontinensen, tanulmányúton (Egyiptom, Tunézia) és autós szafarin (Kenya, Tanzánia, Dél-Afrika, Botswana). Úti élményeiről két könyvben is beszámolt, *Leopárd a teraszon* (2012) és a Kovács Zsolttal közösen jegyzett *Kalandos utakon* (2020) címűben. De művészetére is hatással voltak ezek az utazások. Az afrikai kultúra inspirálta maszk-sorozatait. Ezek gyakorta inkább csak imitálják az eredeti afrikai maszkokat: *Erdei maszk* (Magurszky Norberttel közös mű), *Fekete Perszephoné*, *Halott elefánt szelleme*, *Androgün hold*, *Kőmaszk*, *Foglyul ejtett démonok a varázsló házában*. A két sorba rendezett, közel három és fél méter hosszú *Tarotmaszkok*-képsorozata már modern utánérzésként, az afrikai kultúra és a keleti eredetű jóskártyák világának szimbiózisa. A mű három kiemelten fontos maszkjának értelmezésére Fábíán László is kitér tanulmányában. „A felső sor első maszkja⁴ a lemniszkatáival [fekvő nyolcas, a matematika végtelen jele] a végtelen variálhatóságra mutat (a hosszú kép ebből a végtelenből huszonkettőt), egy maszk helyén a festő önarcképe⁵ van, ugyanabban az alapformában, mint a maszkok, ami kétféle – ám egybecsengő – értelmezést kínál: az említett maszkok variálhatóságát, másfelől a valóságos emberi arc végtelen maszkká záródását. Mivel a maszk lehetséges önvédelem, más alak öltése, ezúttal elrekesztődés is a valós éntől. [...] A 0. nagy árka A Bolond figurája⁶ a kártyalappon, a szertelenség, a felelőtlen, vagány kedély hordozója, akinek ez jön ki, azt úgyszólván a fontolgtatás nélküli, azonnali cselekvésre ösztökéli.”

A kötet címe *Quodlibet*. A latin szó jelentése: ami tetszik, tetszés szerint. Olyan festményekre és zenedarabokra alkalmazott kifejezés, ahol a művész minden rend és összefüggés nélkül illeszt egymás mellé különböző tárgya-

³ A Blake-vers idézett sora Szabó Lőrinc fordításában: „...éjszakánk / Erdejében sárga láng...”

⁴ A tarot huszonkét lapból álló Nagy Arkánumának első kártyája *A Mágus*, *A Varázsló*, a tudást kereső ember jelképe.

⁵ A Szemadám György portréja egy tükrökből fényképezett fotó. Ez a Nagy Arkánum utolsó lapjának felel meg a sorozatban, a XXI. *A Világ*, a beteljesülés, a harmónia jelképe.

⁶ Vélhetően az eredetileg számozatlan 0. lap a bolond figurájából eredeztethető, a francia kártya Jolly Jokerje.

kat, illetve dallamokat. Legismertebb képviselője a barokk zeneszerző, Johann Sebastian Bach, aki gyakorta szórakoztatta barátait ezzel a könnyed hangvételű műfajjal.⁷ Szemadám György is az absztraktból (Paul Klee), a szürrealizmusból (Bálint Endre, Korniss Dezső) kiindulva jut el a 70-es években a dadából, absztrakt expresszionizmusból és szürrealizmusból ihletet merítő pop-artig, illetve Duchamp talált tárgyainak hatása nyomán kialakult ready-made alkalmazásáig. Installációiban, doboztárgyaiban a legkülönbözőbb elemeket próbálja egységbe szervezni, koherens magánmitológiává egybeolvasztani, többjelentésű szimbólumrendszerre összegezni, legyőzve ezáltal a világ és élet töredékességét.⁸ A *Corpus Christi* című tárgymontázs így quodlibetnek is felfogható. Az objekt a maga látszólag össze nem illő tárgyi elemeivel: a vérvörös háttérre ragasztott pikkelyes halbőr, a kép sarkainak gyöngydíszítései, az apró fémfeszület, de együtt a jézusi megváltó szerep, az emberiségért ártatlanul mártírhalt szenvedett Istenfiú jelképi erejű utalásai.

Innen már csak egy lépés az ősi szimbólumrendszer, a tarot világa, ahová az ugyancsak polihisztor Kazanlár Emil (1939–2021) festő vezette be Szemadám Györgyöt. Kazanlár a tarot modernkori misztikusaként a kártyák szimbólumvilágának megújítója, aki komolyan vette a III. századi perzsa vallásalapító és festőművész, Máni tanítását: a festészet ima. A perzsa művészetet az ikonfestészettel ötvöző miniatúrái ezért meditációs objektumként is felfoghatók, minden képe mögött bölcséleti tanítás rejtőzik, ahogy a rokonlélek Szemadám is meditációs gondolatként fogja fel a festészetet. Az ő tarot-sorozatának tárgymontázsain a ready-made ötvöződik Bálint Endre és Korniss Dezső szürrealista világával. Így lesznek tarot-kártyái saját benső világának leképezései, a régi alkimisták módjára a világ összefüggéseit kutató játékos elme, egy homo ludens művészi alkotásai.

Szemadám György szívesen idézi meg a nagy elődök szellemét hommage-ain: Csónakos gyászol, Kis Xantus János emlékmű, Csontváry nyomában Mezei Ottóval és Haris Lászlóval a Magas-Tátrában, Vándor (C. D. F-nek) II. Ugyanakkor a tiszteletbe olykor humor, ironia is vegyül, mint az *A dilettánsok dicsérete* című sorozatában helyet kapó Michelangelo *Léda és hatyú* festmény újraalkotása esetében is érzékelhető. Michelangelo, aki szobrain és freskóin gyakorta torzította az emberi test arányait, hogy távolról és alulnézetből szemlélve művének hatása jobban érvényesüljön, ezen a festményén is alkalmazza ezt a módszert, amitől Léda alakja természetellenesen megnyúlik.

Erre az ábrázolási hibára erősít rá Szemadám, amikor gyöngyökkel, kagylókkal díszített háttérbe helyezve Léda alakját, a profanitás és a szakralitás határait összerososó naiv művészet felé viszi az alkotást.

A művészet múltja mellett a történelmi múlt is foglalkoztatja Szemadám Györgyöt, kitüntetetten a múlt század fordulójának időszaka. Nagyszülei sorsán, a családi emlékezet mikrotörténelmén keresztül jeleníti meg a sorsfordító első világháborút. Tárgymontázsain korabeli tábori lapokat, családi fotókat, töltényhüvelyeket, érméket, száraz virágokat, csipkemaradékokat felhasználva állít emléket őseinek (*Nagyszüleim ifjúsága, Nagyszüleim emlékére, Császármadár nagyapám emlékére, Nagyanyám, Fersli Julianna emlékére*). Ugyanakkor a jövő víziója is megjelenik Szemadám művészetében, miközben Madách *Tragédiájának* kilátástalan utópikus jeleneteit továbbgondolja, és azok mind aktuálisabb problémáit vetíti előre. Csak nála a feloldás marad el: a „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!” végző helyett a művek már címükkel pesszimista jövőképet sugallnak: *Armageddon, A Falanszter klónozott gyermekei a múzeumban, Tavaszi savas eső után sétáló, klónozott, büszke meleg pár egy ismeretlen eredetű objektumnál* (Lányi G. Csaba festményének és képcímének, Nicolas Poussin egyik műve eszméjének felhasználásával). Madách

Szemadám György, Madármaszkos önarckép, évszám nélkül
Fotó: Alapfő László
© MMA Kiadó

alkotása régóta foglalkoztatja Szemadámot, a *Vándorok könyve – A tarot kártyától Az ember tragédiájáig* (2009) című kötetében rendhagyó irodalmi elemzését nyújtja Madách főművének a tarot-kártya lapjai segítségével

⁷ David Yearsley foglalkozik ezzel a témával részletesen, például a híres *Parasztkantáta* kapcsán. YEARSLEY, David: *Szex, halál, menüett. Anna Magdalena Bach és kottafüzetek*. Ford. BARABÁS András, Bp., Európa, 2022

⁸ Fábrián László tanulmányának mottójául idézi Heine egyik sorát Szemadám művészetének jellemzésére: „zu fragmentarisch Welt und Leben” („...túl töredékes a világ és az élet”).

Szemadám
György,
Ready-made
gyöngyökkel és
kagylóhéjakkal,
évszám nélkül
Fotó:
Alapfy László
© MMA Kiadó

értelmezve a *Tragédiát*, hasonlóan Kazanlár Emilhez, aki *Tarot – Nagy Arkánumok* (1992) című könyvében ugyanebből a szempontból csak jóval rövidebb terjedelemben foglalkozik Madách alkotásával.

Végül idézzük magát Szemadám Györgyöt, aki kötete zárszavában így vall önmagáról, művészetéről: „Moszkvában a Tretyakov képtárban még a kilencvenes évek elején is – amikor ott jártam – Andrej Rubljov művei előtt mécsesek égtek, ami azt jelenti, hogy szentképnek tekintették azokat. Vajon korunk mágusművésze, illetve a képei is szert tehetnek ilyen transzcendens kisugárzásra? Vagy csupán a Nagy Mágus, azaz a Teremtő beavatatlan, ügyetlen utánczó? Az örökké bűnbe eső bűvészinás? Mégsem hagyja abba, és soha nem adja fel. Mert hátha sikerül egyszer... Az alkimisták makacsul hittek abban, hogy meg-

találják a bölcsék követ, az örök élet elixírjét, s hogy képesek lesznek aranyat előállítani. Tisztelem azokat az embereket, akikben alkotás közben többnyire nem is tudatosul, hogy az alkimisták örökösei és egy különös szertartás papjai, akik tevékenységükkel sajátos erőket szabadítanak fel magukban és a világban. Ez az alkimista nem mindig elégedett önmagával, s vívódásai és bosszankodásai közben már rég nem a külvilágra figyel. A külső szemlélő pedig csak azt látja, hogy valami játékhoz hasonló, látszólag céltalan és értelmetlen dolgot művel. Pedig ez az alkimista bár öntudatlanul, de önmagán munkálkodik. Ő maga a titokzatos átalakulás szentséges edénye.” A szép kiállítású albumot lapozgatva ezeket a gondolatokat látjuk megvalósulni az életmű alkotásaiban. Szemadám György az önmagán munkálkodó alkimista.